ГЛАСНИК 42

српског археолошког друштва 2026

Током 2021. и 2022. године Народни музеј Србије спровео је прва археолошка истраживања тврђаве Купиник у Срему, једне од најочуванијих средњовековних фортификација у Војводини, која се због, специфичне структуре и положаја сврстава у тзв. водене градове. Први пут се помиње у повељама угарског краља Жигмунда Луксембуршког, крајем 14. века, као „краљевски" град. Током 15. века додељиван је у посед српских деспота и великаша, да би постао и резиденција последњих деспота из лозе Бранковића, потомака деспота Ђурђа Бранковића. Откривене целине и покретни материјал указују на живот у граду у време столовања Бранковића, али не и током 14. столећа. Археолошки су потврђени историјски подаци о разарању тврђаве 1521. године у походу Османлија на Београд, праћеним великим пожаром у коме су урушене спратне конструкције куле са каљевим пећима. Унутар бедема утврђено је више нивоа коришћења и нивелација, као и то да – иако је Купиник изгубио значај војнопограничне тврђаве у одбрани јужних граница Угарске – живот овде није сасвим замро.

(Пећњаци из рушевинског слоја разарања тврђаве 1521. године; фото: Вељко Илић, Народни музеј Србије)

Емина Зечевић
Народни музеј Србије

In 2021 and 2022, the National Museum of Serbia conducted the first archaeological research at the fortress of Kupinik in Srem, one of the best-preserved Medieval fortifications in Vojvodina, classified as a so-called water town due to its specific structure and position. It was first mentioned in charters of the Hungarian king Sigismund of Luxembourg in the end of the 14th century as a "royal" town. During the 15th century, it was granted to Serbian despots and nobles, and became the residence of the last despots from the Branković family, descendants of despot Đurađ Branković. Discovered units and mobile material are indicative of the period of life in the city during the reign of the Branković family, but not during the 14th century. Archaeological evidence confirmed historical data about the destruction of the fortress in 1521 during the Ottoman campaign against Belgrade, followed by a great fire in which tower floor constructions collapsed, with ceramic stoves. Within the ramparts, several usage levels and levelling activities were registered, showing that – even though Kupinik lost its significance as a military-border fortress in the defence of Hungary's southern borders – life here did not completely die out.

(Stove tiles from the fortress from the debris layer destroyed in 1521; photo: Veljko Ilić, National Museum of Serbia)

Emina Zečević
National Museum of Serbia

ГЛАСНИК

српског археолошког друштва

JOURNAL OF THE SERBIAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Број
Volume 42 2026

Београд Belgrade

ГЛАСНИК СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Уредник: Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд
Заменик уредника: Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

Редакциони одбор: Душан Михаиловић (Филозофски факултет, Универзитет у Београду), Роберт Вејлон (Одељење за антропологију, Универзитет Мичиген, Ан Арбор), Емина Зечевић (Народни музеј Србије, Београд), Гордана Јеремић (Археолошки институт, Београд), Иван Радман-Ливаја (Археолошки музеј, Загреб), Наташа Миладиновић--Радмиловић (Археолошки институт, Београд), Кристина Шарић (Рударско-геолошки факултет, Универзитет у Београду), Драгана Филиповић (Интердисциплинарни центар за археологију и еволуцију људског понашања, Универзитет Алгарве, Фаро), Пјотр Григоријевич Гајдуков (Археолошки институт Руске академије наука, Москва), Анастасиос Антонарас (Музеј византијске културе, Солун)

Издавач: Српско археолошко друштво, Чика Љубина 18–20, Београд
За издавача: Адам Црнобрња
Лектура и коректура (српски језик): Александра Шуловић
Лектура и коректура (енглески језик): Јелена Витезовић
Графички дизајн: Кристијан Релић
Штампа: BiroGraf, Београд

ISSN 0352-5678 (Штампано изд. / Print)
ISSN 3009-3503 (Online)
УДК 902/904

JOURNAL OF THE SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Editor: Dragana Antonović, Institute of Archaeology, Belgrade
Assistant editor: Selena Vitezović, Institute of Archaeology, Belgrade

Editorial board: Dušan Mihailović (Faculty of Philosophy, University of Belgrade), Robert Whallon (Department of Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor), Emina Zečević (National Museum of Serbia, Belgrade), Gordana Jeremić (Institute of Archaeology, Belgrade), Ivan Radman-Livaja (Archaeological Museum in Zagreb), Nataša Miladinović-Radmilović (Institute of Archaeology, Belgrade), Kristina Šarić (Faculty of Mining and Geology, University of Belgrade), Dragana Filipović (Interdisciplinary Center for Archaeology and Evolution of Human Behaviour – ICArEHB, University of Algarve, Faro), Pyotr Grigorievich Gajdukov (Institute of Archaeology, Russian Academy of Sciences, Moscow), Anastasios Antonaras (Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki)

Publisher: Serbian Archaeological Society, Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia
For publisher: Adam Crnobrnja
Proof reading (Serbian): Aleksandra Šulović
Proof reading (English): Jelena Vitezović
Graphical design: Kristijan Relić
Printed by: BiroGraf, Belgrade

Часопис је објављен уз финансијску подршку Министарства културе Републике Србије.
The journal was published with the financial support of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia

Београд 2026 Belgrade

САДРЖАЈ
CONTENTS

РАСПРАВЕ
STUDIES

Б. Трипковић, Д. Булић, К. Пенезић, Ј. Вуковић, А. Трипковић, Р. Шошић-Клинџић: Шанац у Обровчинама код Дубља (Богатић), локалитет типа обровац – истраживање и резултати 7

B. Tripković, D. Bulić, K. Penezić, J. Vuković, A. Tripković, R. Šošić-Klindžić: Šanac at Obrovčine in Dublje, an Obrovac-type of site – excavation and results ... 30

Ј. Коледин, А. Путица: Метал у метал, прича без краја: симболичке праксе, трансформације и третман металних предмета у оставама касног бронзаног доба 33

J. Koledin, A. Putica: Metal into metal, an endless story: symbolic practices, transformations, and treatment of metal objects in Late Bronze Age hoards 50

P. Milojević, D. Milošević Jović: The Early Iron Age horizon at the site of Kafilerija, near Ćuprija 59

П. Милојевић, Даница Милошевић Јовић: Хоризонт раног гвозденог доба са локалитета Кафилерија код Ћуприје 76

С. Ј. Крстић: Алтернативни приступ интерпретацијама импортованих посуда из кнежевских гробова: примена антрополошких модела коменсалног гостопримства 81

S. J. Krstić: An alternative approach to interpretations of imported vessels from princely graves: application of anthropological models of commensal politics 100

M. Dimitrijević, J. Whitehouse: Roman aqueducts north of the palace complex at Glac near ancient *Sirmium*. Results of archaeological surveys 101

М. Димитријевић, Ц. Вајтхаус: Римски водоводи северно од комплекса палате на Глацу код античког Сирмијума. Резултати археолошких рекогносцирања 138

Д. С. Радисављевић, М. Б. Миловановић: Црква Свете Петке на Грабовачком брду код Трстеника и археолошка топографија њеног окружења 141

D. S. Radisavljević, M. B. Milovanović: The Church of St. Petka on Grabovačko Brdo near Trstenik and the archaeological topography of its surroundings 172

А. Ђукић: Рудник гвожђа у селу Ба код Љига 175
A. Đukić: Iron mine in the village of Ba near Ljig 200

ИСКОПАВАЊА И РЕКОГНОСЦИРАЊА
EXCAVATIONS AND SURVEYS

P. Milojević, M. Muminović Božić, D. Matović: Prehistoric sites on the right side of the Beli Timok valley in the Knjaževac region 203

П. Милојевић, М. Муминовић Божић, Д. Матовић: Праисторијски локалитети на десној долинској страни Белог Тимока у књажевачком крају 229

Д. Милановић, М. Антонијевић, М. Селаковић: Архитектонски остаци и карактер баденског насеља у Кленку код Шапца: Заштитна археолошка истраживања 2021–2022. године 237

D. Milanović, M. Antonijević, M. Selaković: Architectural remains and character of the Baden settlement in Klenak, near Šabac: Protective archaeological research 2021–2022 269

Т. Станковић Пештерац: Резултати систематског ископавања римске виле рустике на локалитету Врањ у Хртковцима 2008. године 271

T. Stanković Pešterac: Results of the systematic excavations of a Roman *villa rustica* at the site of Vranj in Hrtkovci in 2008 307

К. Дмитровић: Резултати археолошких истраживања на локалитету Двориште Музеја у Чачку 2024. године 309

K. Dmitrović: Results of archaeological excavations in the Courtyard of the National Museum Čačak in 2024 333

Е. Зечевић: Тврђава Купиник – резиденција сремских Бранковића у светлу првих археолошких истраживања 337

E. Zečević: The fortress of Kupinik – residence of the Branković family of Srem in the light of the first archaeological research 365

И. Кајтез, Т. Пушица: Средњовековни град Милешевац, прелиминарни резултати археолошких ископавања 2025. године 369

I. Kajtez, T. Pušica: Preliminary results of archaeological excavations of the medieval fortress of Mileševac in 2025 391

М. Васиљевић, М. Зековић: Археолошка истраживања средњовековне цркве – ротонде на локалитету Гувниште код Бача 2023. године 395

M. Vasiljević, M. Zeković: Archaeological research of the medieval church–rotunda at the site of Guvnište, near Bač, in 2023 420

ПРИЛОЗИ ИЗ АРХЕОЛОШКИХ ЗБИРКИ
CONTRIBUTIONS FROM ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS

E. Laflı: A Roman bronze statuette of Aphrodite Anadyomene from western Turkey 425

Е. Лафли: Римска бронзана статуета Афродите Анадиомене из западне Турске 435

М. Игњатовић: Бронзана укосница са главом у облику женског портрета из околине Старе Паланке, на Дунаву – контекстуална анализа 437

M. Ignjatović: Eine Haarnadel aus Bronze mit einem Kopf in Form eines Frauenporträts aus dem Gebiet von Stara Palanka an der Donau – Kontextanalyse 446

В. Вујадиновић, Ђ. Јеремић: : Опеке са жигом Друге делматске кохорте (*Cohors II milliaria Delmatarum*) из Чачка 449

V. Vujadinović, Đ. Jeremić: Bricks with the stamp of the Second Delmatian cohorts (*Cohors II milliaria Delmatarum*) from Čačak 461

ПРИКАЗИ
REVIEWS

К. Дмитровић: Критички осврт на докторску дисертацију „Археолошки локалитети као културно наслеђе и предмет истраживања. Наслеђе римског периода у урбаном ткиву Чачка" Марије Алексић Чеврљаковић 465

IN MEMORIAM

Звонимир Недељковић (1947–2026)
(Неда Мирковић Марић) 475

Жељко Јеж (1953–2026)
(Владимир Пецикоза) 479

ДОДАТАК
APPENDIX

Упутство ауторима 485
Guidelines for the authors 486

Уређивачка политика 487
Editorial policy 488

https://doi.org/10.18485/gsad.2026.42.14

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА СРЕДЊОВЕКОВНЕ ЦРКВЕ – РОТОНДЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ ГУВНИШТЕ КОД БАЧА 2023. ГОДИНЕ

Младен Васиљевић
Покрајински завод за заштиту споменика културе Петроварадин
Милан Зековић
Покрајински завод за заштиту споменика културе Петроварадин

e-mail: mladen.vasiljevic@pzzzsk.rs
Оригинални научни рад
Примљено: 4. 5. 2026.
УДК: 904:726.821(497.113)”04/14”
Прихваћено: 28. 7. 2026.
902.2(497.113)”2023”

Апстракт: *Током 2023. године спроведена су археолошка истраживања на локалитету Гувниште, у близини Бача. Том приликом су истражени остаци цркве – ротонде посвећене Светом Ђорђу, као и део некрополе. Основа ове цркве нам је позната још од краја 19. века захваљујући првим истраживањима на овом простору, која је обављао још 1872. године И. Хенслман. Црква је кружне основе са кружном апсидом на истоку. Грађена је од камена и опеке везаних кречним малтером, који су донети са некој античкој локалитета. Поред тога, у шуту унутар цркве је пронађен и део римске стеле са уклесаном представом Медузе, који је био секундарно узидан у цркву. У наосу цркве истражена су 22 гроба, као и један гроб изван цркве. Дефинисано је укупно пет хоризоната сахрањивања. Малобројни материјал из гробова, али и из једне јаме, може се определити у позносредњевековни период. Поред овог материјала је пронађено и неколико фрагмента касноантичке и раносредњовековне керамике, као и уломци неолитских посуда пронађени у испуни једног рова. У околини цркве, на доступним површинама, обављена су геофизичка снимања, која указују и на постојање насеља око цркве. На површини терена су углавном проналажени уломци позносредњовековне керамике. Археолошка истраживања нису дала податке о времену настанка грађевине, јер су археолошки слојеви били поремећени ранијим Хенслмановим радовима. На основу аналогија са сличним црквама у средњој Европи време зидања Цркве Св. Ђорђа би се могло определити у период 11–13. века.*

Кључне речи: *црква, ротонда, некропола, средњи век, 15–16. век*

Географски и историјски подаци

Локалитет Гувниште налази се у југозападном делу Бачке, у непосредној близини Бача, око 6 км јужно од овог насеља. Смештен је у оквиру Специјалног резервата природе и војног ловишта „Карађорђево”, на благо

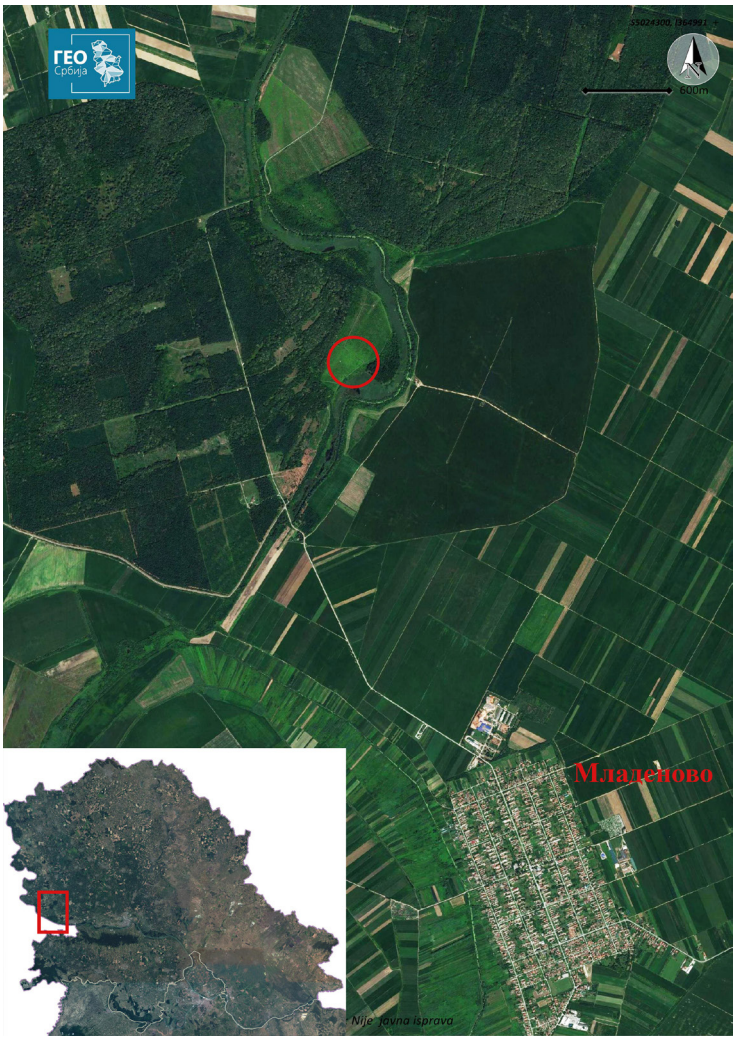

Карта 1. Положај локалитета
Map 1. Location of the site

уздигнутом делу терена уз десну обалу реке Мостонге. Овај простор припада алувијалној равни Мостонге, коју карактеришу бројни меандри, плавне површине и низије настале услед дуготрајног деловања речних токова. На месту где се локалитет налази, Мостонга формира благу кривину, при чему је њен плавни појас нешто шири него у околном подручју (карта 1). Око 6 км јужно одатле, река се улива у Дунав. Црква је смештена око 350 м западно од данашњег тока реке, на нешто уздигнутијем терену природно заштићеном од сезонских плављења.

Иако се данас локалитет налази унутар шумског комплекса резервата и ловишта, током средњег века овај простор имао је знатно другачији пејзажни и саобраћајни значај. Јужно од Бача, који је у средњем веку представљао важно жупно и административно средиште, пролазило је више значајних комуникација које су повезивале унутрашњост Бачке са Дунавом. Бач је у том периоду био значајно саобраћајно чвориште кроз које је пролазио такозвани Велики пут (*Magna via*). Овај пут је на југозапад водио преко Гречког прелаза на Дунаву ка Вуковару, док је на југоисток водио у правцу Илока и даље ка Петроварадину и Београду (Györffy 1929, 206).

Поред тога, вреди поменути да је крајем 15. века извршено продубљивање реке Мостонге како би се трговцима из Бача омогућила боља веза са Дунавом (Hegyi 2006, 206–207). Овај податак указује на значај речног саобраћаја на овом делу тока Мостонге.

Важно је напоменути да се на овом простору, јужно од Бача, налазило више средњовековних насеља. У непосредној близини ротонде налазило се насеље које се у средњовековним изворима наводи као *Praedium Velity*, а чији се назив очувао у топонимији у облицима Фелић, Филић и Велић. У историјским изворима насеље Фелић се више пута помиње током 16. века, уз напомену да је било насељено српским становништвом (Ивић 1914, 37, 70, 81). У каснијим периодима ово насеље је забележено на више карата из 18. (карта 2) и 19. века.

Претходна истраживања

Археолошка истраживања на овом локалитету спроведена су још давне 1872. године, када је И. Хенслман извршио прва ископавања, о којима знамо на основу објављеног кратког извештаја и скице основе цркве (Henslman 1978–1979). Том приликом је, јужно од Капеле Св. Антуна, на обали Мостонге, на удаљености од око једног сата хода од Бача, открио остатке мање цркве. Према његовом опису, наос цркве био је кружног облика, са полукружном апсидом на источној страни. Укупна дужина објекта износила је око 9 м. Темељи су били грађени од камена и римских опека. Током ископавања у унутрашњости цркве пронађена су три скелета у лежећем положају, што сведочи о постојању сахрањивања унутар сакралног објекта (Henslman 1978–1979, 8).

Истраживач овај објекат тумачи као гробљанску капелу, доводећи је у везу са сличним грађевинама из 13. века на простору средњовековне Мађарске. Такође, Хенслман наводи да се у околини ова црква назива Капелом Св. Ђорђа и он је на основу података из историјских извора претпоставио да

Карта 2. Приказ цркве на карти из 1764. године (Архив Калочке бискупије: Generalis Delineatio dominii Archi-Episcopalis Bacsiensis, FKL VIII - 2 -a_No_23)

Map 2. The church as shown on the 1764 map (Archives of the Diocese of Kalocsa: Generalis Delineatio dominii Archi-Episcopalis Bacsiensis, FKL VIII - 2 -a_No_23)

је могла припадати Самостану Св. Јована Крститеља *de Velick*, који се у изворима помиње 1292. године. Према његовом опису, остаци овог самостана могли би се налазити на благом узвишењу јужно од ротонде (Henszlmann 1873, 218). Међутим треба имати у виду да ископавања која је спровео Хенслман нису изведена у складу са принципима савремене археолошке методологије, због чега се из његовог извештаја не могу са сигурношћу утврдити ни хронологија ротонде, нити њена тачна функција. Стога остаје отворено питање да ли је заиста реч о гробљанској капели, како је сам истраживач претпоставио.

Хенслман не даје прецизније географске одреднице за положај ове капеле – ротонде, осим податка да се налазила на обали Мостонге и да је од Бача била удаљена око једног сата хода (Henslman 1978–1979, 8). У извештају, у којем описује ископавања ротонде, он наводи да се Црква Св. Антуна, која и данас постоји, налази на удаљености од око три четврт сата хода од Бача, а да се остаци ротонде налазе на пола пута између Цркве Св. Антуна и моста на Мостонги (Henszlmann 1873, 218). Према овим подацима може се закључити да се од Цркве Св. Антуна до ротонде могло стићи за приближно петнаест минута хода. На основу оваквог рачунања удаљености, положај ротонде приближно одговара локацији која је на картама из 18. и 19. века уцртана као стара црква јужно од Цркве Св. Антуна, на обали Мостонге, а на једној карти из 1764. године приказани су остаци грађевине означене као Црква Св. Ђорђа (карта 2). Приликом новијих рекогносцирања на овој локацији потврђено је постојање остатака зидане грађевине, који се испољавају у виду површинског шута од камена и опека, у пречнику од око 20 м (Станојев 2019, 54).

Сви наведени подаци су упућивали на закључак да се на овом месту, на окуци Мостонге, налазила црква – ротонда, посвећена Св. Ђорђу. Податке о Цркви Светог Георгија налазимо и у првом попису за *Cassa parochorum* из 1733. године, где се она помиње заједно са Црквом Светог Антуна и обе се описују као цркве сачуваних зидова, али без свода и крова (Хегедиш 1978, 344). На карти из 1764. године, на обали Мостонге, приказани су Капела Св. Антуна (у поједностављеном, али препознатљивом ликовном приказу), остаци четвртастог утврђења у њеној непосредној близини, као и, јужно од њих, ликовни приказ Цркве Св. Ђорђа (карта 2). На овом приказу може се уочити кружна основа цркве, на коју је са источне стране прислоњена кружна апсида. У време израде карте значајан део грађевине још увек је био очуван: апсида је приказана у целости, са полукружним завршетком, док је наос остао без кровне конструкције. Непосредно уз приказ Цркве Св. Ђорђа, западно од ње, на простору данашње шуме Гувниште, на истој карти уписан је топоним *Praedium Velitu*. Овај податак потврђује да се на овом месту налазило средњовековно насеље Велић. Поред тога, на карти је уцртан и мост преко Мостонге, приближно на месту где се и данас могу уочити остаци дрвених шипова некадашњег моста.

На основу описа и ликовних приказа из 18. века може се закључити да је Црква Св. Ђорђа била очувана као грађевина, додуше без крова и функције, све до друге половине 18. века, као и оближња Црква Св. Антуна. Након тога, Црква Св. Антуна је покривена кровом, обновљена и сачувана, док је Црква Св. Ђорђа разрушена до темеља; у таквом стању ју је затекао Хензлман крајем 19. века.

Од краја 19. века до данас на овом простору нису вршена никаква истраживања, те је читав средњовековни комплекс (насеље, две цркве и утврђење) остао изван интересовања истраживача. Томе је вероватно допринело и формирање војног ловишта након Другог светског рата, када је цео комплекс средњовековних споменика постао неприступачан.

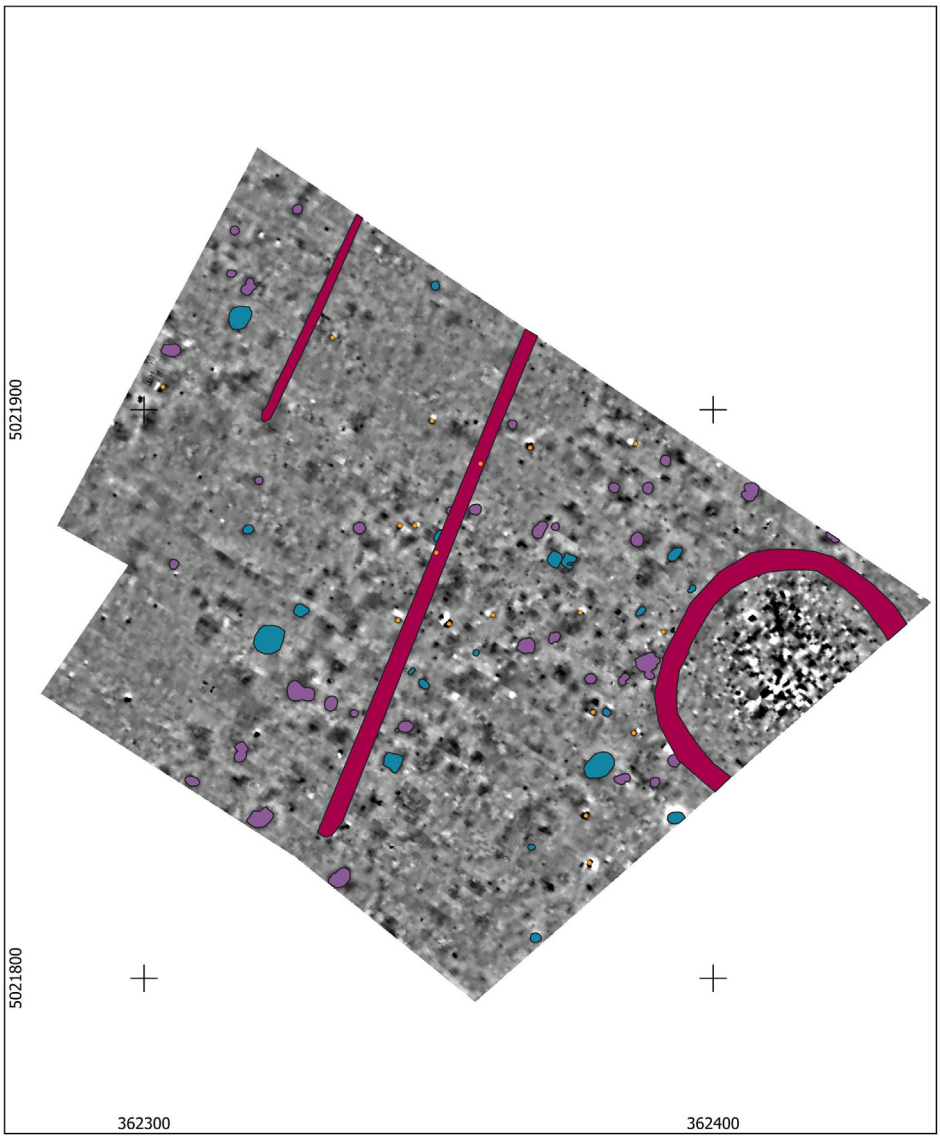

Сл. 1. Геомагнетни снимак локалитета
Fig. 1. Geomagnetic survey of the site

Археолошка истраживања 2023. године

Археолошка истраживања локалитета Гувниште започета су 2022. године геофизичким снимањем терена[1], са циљем прецизнијег утврђивања локације ротонде. У ту сврху је, пре почетка археолошких ископавања, спроведено геомагнетно снимање ради идентификације подземних структура. Том приликом обухваћена је површина од око 1,2 хектара, на којој се на локацији са површинским налазима камена и опеке уочава црква са ровом који је окружује. Поред тога, на снимку се западно и јужно од цркве уочава већи број објеката, за које се претпоставља да припадају насељу (сл. 1). Може се претпоставити да је насеље на овом простору потицало из позносредњовековног периода, ако се има у виду да је приликом рекогносцирања терена на површини пронађено више фрагмената керамике.

Током 2023. године спроведена су систематска, уједно и ревизиона археолошка истраживања на претпостављеној локацији ротонде[2]. Њихов циљ био је утврђивање изгледа и архитектонских карактеристика цркве, као и провера и допуна података које је у свом извештају навео Хенслман, пре свега у погледу датовања. Истраживања су имала за циљ и да се ова црква, за сада јединствена по кружној основи на територији Војводине, открије и презентује, као и да се покрене поступак њене заштите, чиме би се спречило евентуално уништавање, будући да управа војног ловишта није била упозната са њеним постојањем. Том приликом постављена је квадратна мрежа оријентисана према странама света, са пољима димензија 4 × 4 м. Ископавањима је обухваћена унутрашњост цркве, као и ужи простор око саме грађевине.

Црква

Истражена црква припада типу кружних цркава – ротонди, са полукружном апсидом на источној страни (сл. 2). Оријентисана је по оси запад –исток са одступањем према северу. Укупна дужина цркве по централној оси износи 12,50 м. Пречник наоса је 9,40 м, док је апсида пречника 5,40 м. Зидови цркве су очувани у највећој висини до два реда камена, односно 0,40 м (сл. 3), што није ситуација на чеоном делу апсиде, где је очуван само темељ. Унутрашњост зидне масе је изграђена од ломљеног камена, кречног малтера и опека, које су мање заступљене, док спољашње лице чине камени тесаници везани малтером. Унутрашње лице је очувано само у мањој мери, у југоисточном делу наоса, дужине 1 м (сл. 4). Ширина

[1] Геомагнетна снимања терена обавио је Покрајински завод за заштиту споменика културе.

[2] Археолошка истраживања спровео је Покрајински завод за заштиту споменика културе.

Сл. 2. Изглед цркве након ископавања

Fig. 2. View of the church after excavations

Сл. 3. Изглед спољашњег лица зида и темеља апсиде и наоса на месту споја, на јужној страни

Fig. 3. Exterior face of the wall and the foundations of the apse and nave at their junction, southern side

Сл. 4. Изглед унутрашњег лица темеља и зида наоса
Fig. 4. Interior face of the nave foundations and wall

зида наоса је 0,85 м, док пуну ширину зида апсиде немамо ни на једном месту. Улаз у цркву се, највероватније, налазио у југозападном делу, где је маса зида прекинута и очуван само темељ. На месту прекида, у дужини од 1,35 м, вероватно се налазио праг, који је касније уклоњен. Део зида уз улаз изведен је са обе стране од по једног већег каменог квадера, док је сам простор уз врата изнивелисан (профилисан) опекама (сл. 5). Горња кота темеља у овом делу висински одговара доњој коти очуваних камених тесаника који су чинили унутрашње лице зида, па се на основу тога може закључити да ове коте представљају ниво некадашњег пода цркве.

Темељи су израђени на исти начин као и унутрашњост зидова. Са унутрашње стране шири су од лица зида до 0,50 м, док су са спољашње стране у равни са лицем зида или су од њега незнатно ужи, до 0,05 м. Између наоса и апсиде се налазе и слабије очувани остаци темеља и темељног рова испуњеног малтерном подлогом, ширине од 1,05 до 1,18 м, који се надовезују на кружну основу наоса, формирајући тако потпун круг (сл. 6). Ако се има у виду његов положај између апсиде и наоса, могуће је претпоставити да је реч о темељу олтарне преграде. Са југозападне стране, у спољашњем делу темељ наоса је ојачан једном правоугаоном конструкцијом зиданом истовремено са темељом. Ово ојачање, димензија 0,70 x 0,55 м, израђено је од опеке везане кречним малтером (сл. 7).

Сл. 5. Изглед спољашњег лица зида и темеља наоса, уништени део зида

Fig. 5. Exterior face of the nave wall and foundations, damaged section of the wall

Сл. 6. Темељ преградног зида апсиде и наоса

Fig. 6. Foundation of the partition wall between the apse and the nave

Сл. 7. Ојачање темеља са спољашње стране у југозападном делу наоса

Fig. 7. Reinforcement of the foundations on the exterior, in the south-western part of the nave

Сполије

Приликом изградње цркве као грађевински материјал су коришћене сполије, из античког периода. Као што је познато, на простору Бачке не постоје природна лежишта камена погодног за градњу, те се са сигурношћу може рећи да је камен употребљен за изградњу цркве донет са друге локације. У оваквим случајевима уобичајена је појава коришћења сполија, односно поновне употребе грађевинског материјала преузетог са старијих грађевина. Ранији истраживач овог локалитета, И. Хенслман, претпоставио је да је камен употребљен за градњу потицао са неког од оближњих римских локалитета, што се може сматрати врло вероватним. Поред камена, приликом градње цркве употребљене су и бројне опеке. Њихов формат одговара римским опекама, а на појединим примерцима уочљиви су и декоративни елементи карактеристични за римску грађевинску продукцију, што додатно указује на њихово античко порекло.

Међу бројним опекама пронађеним приликом ископавања посебно се истиче један комад на ком је урезан људски лик. Опека је секундарно искоришћена као подлога за цртање, да би након тога била уграђена у цркву, о чему сведоче трагови малтера преко самог лика. Очуван је мањи део опеке на ком је након печења урезано стилизовано попрсје младића са кратком коврџавом косом и наглашеним бадемастим очима (Т. I/11).

Сл. 8. Римска стела са представом Медузе
Fig. 8. Roman funerary stele depicting Medusa

Приликом пражњења унутрашњости цркве пронађен је део римске стеле у слоју шута са светломрком земљом (сл. 8). Стела је сачувана фрагментарно – недостаје читав доњи део, као и део горње зоне. Ширина очуваног дела износи 1,02 м, највећа сачувана висина 0,96 м, док је дебљина стеле 0,26 м. На предњој страни, односно на делу са представом, уочавају се остаци малтера, што указује на то да је стела била секундарно употребљена и узидана у цркву.

Фрагмент мермерног споменика носи рељефну представу главе Горгоне (Медузе), смештене у централном троугаоном пољу, највероватније у оквиру забатне композиције римске надгробне стеле. Лик је приказан фронтално, са стилизованим, таласастим праменовима густе косе који уоквирују лице, наглашених образа и благо тужног израза. Испод браде Медузе приказане су две змије везане у Херкулов чвор. Испод ове представе уочава се профилисана хоризонтална зона, испод које се налазе две полукружно профилисане нише. Мотив горгонејона у римској провинцијској уметности имао је апотропејску функцију и често се јавља на надгробним стелама и архитектонским елементима (Toynbee 1996, 76). На основу типолошких и стилских

карактеристика, налаз се може довести у везу са продукцијом из периода 2–3. века. Овакве стеле биле су широко распрострањене на норичко-панонском простору (Gregl i Migotti 1999, 148 – 150; Dautova – Ruševljan 1983, 49).

Стратиграфија

Што се тиче стратиграфије унутар цркве, прва три слоја чине површински (хумусни) слој, слој мрке земље са шутом и слој шута са светломрком земљом (сл. 9). Испод површинског слоја хумуса, чија дебљина не прелази 10 цм, налази се слој мрке земље са шутом. Дебљина овог слоја није једнака, слој пада од зидова ка средини цркве и креће се од 0,15 до 0,60 м. Слој мрке земље са шутом почива на слоју шута са светломрком земљом. У овом слоју се налази већа концентрација камена, као и опеке, међу којима су пронађене и две претходно поменуте сполије и шут је интензивнији. Дебљина слоја се креће од 0,25 до 0,60 м. Изузевши површински слој, у друга два поменута слоја су поред велике количине камена, проналажени и уломци опеке и тегула, велики број дислоцираних људских костију, уломци средњовековне, али и у мањем броју праисторијске (неолитске) керамике и керамике 3–4. века, животињске кости и гвоздени клинови. Поменута три слоја су свакако настала након урушавања цркве, на шта нам указује већа количина грађевинског шута у доња два слоја. Појава дислоцираних људских костију указује да су оне у ове слојеве доспеле накнадним укопавањем или прекопавањем цркве након урушавања. С обзиром на то да кроз наведене слојеве нису укопавани гробови, долазимо до закључка да су оне овде доспеле на други начин, односно да је одређен број гробова девастиран приликом Хенслманових ископавања или приликом неких других ископавања унутар цркве.

На слој шута са светломрком земљом наставља се слој светломрке глиновите земље са грумењем малтера и гарежи. Такође је садржао и ситне комаде камена и опеке. Овај слој се формирао укопавањем гробова у старије гробове, односно испуне рака гробова чине овај слој. Унутар слоја је пронађена већа количина дислоцираних људских костију, али и уломци средњовековне керамике. Налази средњовековне керамике наводе нас на претпоставку да се унутар цркве током средњег века формирао слој, који је девастиран укопавањем познијих гробова.

У западном делу наоса, испод слоја светломрке земље са шутом, на релативној дубини 1,15 м налазила се једна неправилна целина, димензија 0,70 х 0,60 м, од ситног камена повезаног са кречним малтером која је лежала на слоју мрке глиновите земље – здравице. Са свих страна, осим са западне, малтерна целина је пресечена гробним ракама. Намена ове структуре нам није позната.

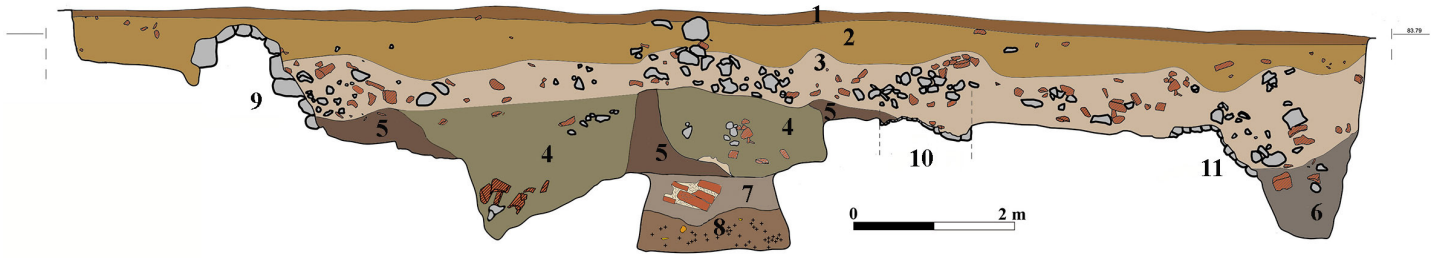

Сл. 9. Подужни (северни) профил кроз цркву: 1. површински слој (хумус); 2. мрка земља са шутом; 3. шут са светломрком земљом; 4. шут помешан са светломрком земљом; 5. светломрка глиновита земља са грумењем малтера и гарежи; 6. мрка растресита земља са шутом и жутом земљом; 7. мешана жута и светломрка земља са грумењем малтера; 8. тамномрка земља са грумењем малтера и гарежи; 9. западни зид наоса; 10. темељ између наоса и апсиде; 11. зид апсиде

Fig. 9. Longitudinal (northern) section through the church: 1. surface layer (humus), 2. brown soil with rubble, 3. rubble with light brown soil, 4. rubble mixed with light brown soil, 5. light brown clay soil with lumps of mortar and soot, 6. brown loose soil with rubble and yellow soil, 7. mixed yellow and light brown soil with lumps of mortar, 8. dark brown soil with lumps of mortar and soot, 9. western wall of the naos, 10. foundations between the naos and the apse, 11. apse wall

У делу ископа који се налази на простору ван зидова цркве истражена су два слоја – површински и мрка земља са шутом. Ови слојеви су исти као и прва два слоја унутар цркве. Испод мрке земље са шутом налазио се слој мрке земље са грумењем малтера, гарежи и комадима опеке, на коме су радови заустављени. На више места са спољашње стране цркве, уз саме зидове се налазе укопи чију испуну је чинио шут измешан са светломрком земљом. Приликом пражњења једног од ових укопа са јужне стране цркве, откривен је и један гроб (гроб 1), који је истражен и чију испуну је чинила мрка земља измешана са шутом.

Сл. 10. Скица основе цркве са јамама:
1. Јама 1; 2. Јама 2; 3. Јама 3а; 4. Јама 4; 5. Јама 5; 6. Ров 1

Fig. 10. Plan of the church with pits:
1. Pit 1; 2. Pit 2; 3. Pit 3a; 4. Pit 4; 5. Pit 5; 6. Trench 1

Млађи објекти на простору цркве

Унутар наоса су на три места истражени укопи, односно јаме 2, 3 и 4 (сл. 10), испуњени шутом помешаним са светломрком земљом. Сви укопи су уочени на нивоу светломрке глиновите земље са грумењем малтера и гарежи. Намена ових укопа није позната.

Део једног укопа (јама 1) истражен је и са спољашње стране чеоног дела апсиде. Укоп није у потпуности истражен, јер је излазио изван оквира ископа, па ће његови коначни габарити бити познати након што се истражи у целини. Испуну укопа је у горњим деловима чинио слој шута са светломрком земљом, који пада од југа према северу. Гледајући од површине терена, слој у јужном делу иде до дубине 0,80 м, док у северном делу иде до дубине 1,50 м. На овај слој се наставља слој мрке растресите земље измешан са шутом и жутом земљом, који се простире до здравице, која се налази на дубини 2,50–2,70 м. Такође, овим укопом је поткопан и темељ апсиде. Испуна укопа је садржала људске и животињске кости, уломке средњовековних керамичких посуда и гвоздене клинове. Посматрајући стратиграфију овог укопа, може се закључити да је горњи слој настао услед урушавања зидова, што би указивало да је укоп настао док су они још увек стајали.

Такође, још једна целина (радно означена као јама 5) истражена је у јужном делу апсиде. Овај укоп је уочен тек када се у апсиди стигло до здравице. У односу на ниво здравице укопан је 0,40 м. Објекат има неправилан овалан облик, димензија 2,30 х 1,60 м и дужим странама је оријентисан у правцу североисток–југозапад. Испуну објекта је чинио шут измешан са мрком земљом. Ова целина је занимљива по томе што је у централном делу имала кружну јаму, пречника 0,45 м, док је још једна мања јама истражена са северне стране, али је вероватно припадала овом објекту. Положај објекта, уз зид апсиде, као и две јаме које су вероватно носиле стубове, указују на то да је простор апсиде након престанка првобитне функције адаптиран у простор за становање. Нажалост, у испуни објекта није било покретног археолошког материјала, због чега није могуће прецизно датовати ову целину. Ако се сагледа релативна хронологија, објекат је свакако настао након бар делимичног рушења цркве, на шта нам указује грађевински шут у испуни. Шут у испунама објекта 5 и раније наведених јама може нас упутити на претпоставку да су ове целине истовремене. Међутим, прецизнијих података за такву претпоставку немамо. Такође, испуне гробова су садржале одређену количину шута у испунама, али с обзиром на то да унутар апсиде није истражен ниједан гроб, однос објекта 5 и гробова се не може поуздано утврдити.

Гробови

Током истраживачке кампање 2023. године откривена су укупно 23 гроба, од којих је само један био изван цркве, док су преостали лоцирани унутар ње. Гробови унутар цркве забележени су искључиво у наосу, док у апсиди није констатовано сахрањивање. Поред интактних

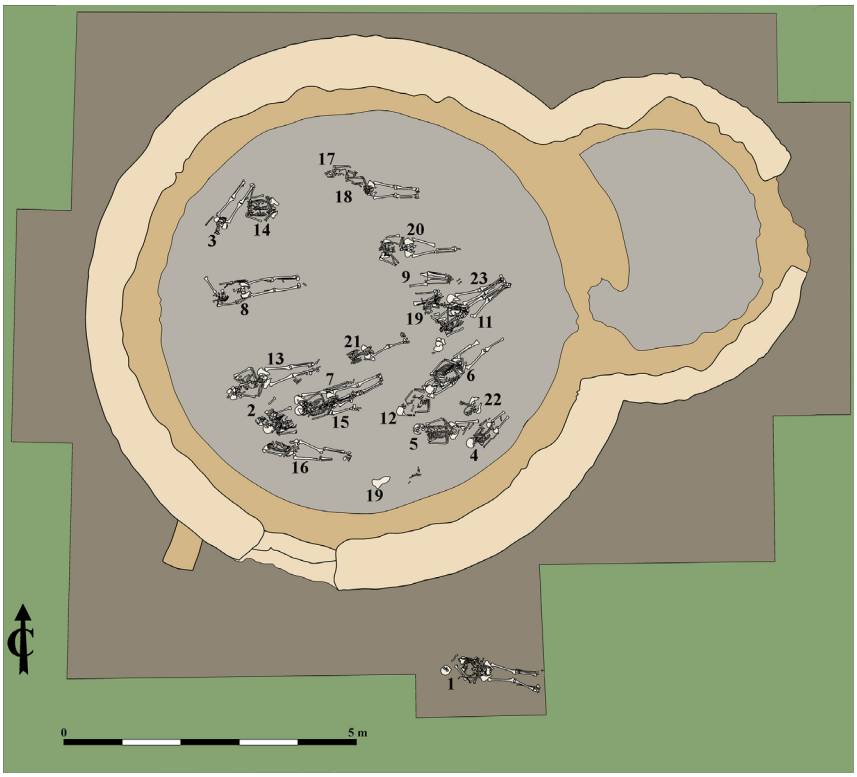

Сл. 11. Основа цркве са гробовима
Fig. 11. Plan of the church with graves

гробних целина, у засипу и испуни цркве констатована је значајна количина дислоцираних људских остатака. Ови остаци доспели су у наведене слојеве делом услед укопавања млађих гробова у старије, при чему су поједини старији гробови делимично или у потпуности нарушени, као и услед копања јама које су у појединим случајевима такође пресекле гробове, а делом и током ранијих археолошких истраживања цркве, која је спровео И. Хенслман.

Током истраживања цркве издвојено је пет хоризоната сахрањивања. Најстарији хоризонт би се могао определити у период пре укопавања јаме 3а, која је датована у 13. век. У испуни ове јаме су пронађене људске кости, што нам сугерише да је приликом њеног укопавања поремећен одређен број гробова. Остала четири хоризонта су одређена на основу међусобног преклапања (сл. 11). Међу овим гробовима, у три старија хоризонта, испуне су садржале камен, уломке опека и грумење малтера, па би се на основу тога гробови из ових хоризоната могли сместити у време док зидови цркве још увек стоје, али су вероватно делимично оронули или порушени. Последњи

Сл. 12. Гробови у наосу цркве
Fig. 12. Graves in the nave of the church

хоризонт би се свакако могао определити у време након бар делимичног рушења цркве, јер се у испуни гробова налази велика количина шута. Најстарији хоризонт сахрањивања унутар цркве може се датовати у 13. век или раније. Иако није истражен ниједан поуздан гроб из овог периода, према садржају испуне јаме 3а можемо закључити да постоје гробови пре њеног настанка. Следећи хоризонт може се оквирно определити у 15–16. век, на основу налаза, при чему су то уједно и једини гробови у којима су налази забележени (гробови 7, 12 и 13). Млађи хоризонт сахрањивања нарушавао је старији. Приликом укопавања појединих гробова, пошто се наилазило на раније сахрањене покојнике, њихове кости су сакупљане на једно место и померане у страну или је покојник полаган директно преко старијег гроба.

Код већине истражених гробова није било могуће поуздано дефинисати ивице гробних рака, као ни њихове димензије. Ипак, тамо где су оне биле уочљиве, утврђено је да су раке биле правоугаоног облика, равних ивица са благо заобљеним угловима, на релативној дубини од 1,15 до 2 м. Највећи број гробова оријентисан је у правцу запад–исток, уз извесна одступања, при чему се глава покојника налазила на западној страни. Један гроб одступа од ове оријентације, будући да је постављен у правцу југозапад–североисток, са главом на југозападу (сл. 12). Остаје отворено питање

да ли је оваква оријентација условљена положајем самог гроба, с обзиром на то да се он налази непосредно уз темеље, што је могло утицати на његов положај. Покојници су полагани у гробне раке на леђима, са опруженим телом. Руке су се налазиле или поред тела, или прекрштене на карлици, стомаку или грудима. Код два гроба поуздано је утврђено постојање дрвених сандука на основу сачуваних трагова дрвене конструкције, док се код појединих гробова њихово присуство претпоставља на основу налаза гвоздених клинова који су им највероватније припадали.

Антрополошка анализа није спроведена, али је на основу остеолошког материјала могуће закључити да су у гробовима сахрањиване како одрасле особе, тако и деца.

Налази из гробова су веома малобројни и потичу из свега три гроба. Из гробова 6 и 13 потичу омега копче (Т. 1/1–4). Састоје се из два дела, израђене су од бронзане жице, правоугаоног пресека. Копче су пронађене у пределу врата и стомака.

Најближе аналогије налазимо у Бачу, на некрополи око самостана. Овде је у једном откопном слоју, где је било дислоцираних костију, пронађена једна оваква копча. Некропола је датована у 15. век (Станојев 2019, 123–129). Исте омега копче пронађене су и на некрополи око цркве на локалитету Папхалом, која је датована у крај 14. и 15. век (Foltiny и Korek 1946, Т. I/10–17).

Из гроба 7 потичу делови три сребрна дугмета (Т. 1/5), од којих је очуван само горњи део са елипсоидном петљом, док се на основу аналогија може претпоставити да су дугмад била лоптастог облика. Слични налази забележени су у Бачу (Станојев 2019, 124–125) и Сенти (Foltiny и Korek 1946, Т. I/18–23). Поред тога, испод главе покојника, пронађена је и апликација од танког бронзаног лима (Т. 1/6), кружног облика, са три перфорације, израђена техником отискивања на матрици. На једној страни налази се плитак рељеф са представом пропетог лава. Присуство више перфорација указује на то да је предмет служио као апликација или привезак, највероватније причвршћен за одећу, појас или торбицу.

Из истог гроба потиче и један камени кликер, пречника 1,9 цм, углачане површине (Т. 1/7). Налаз је забележен уз леву потколеницу покојника. Овакви кликери били су распрострањени на простору средњовековне Угарске и израђивани су од стакла, кости и камена, при чему су камени примерци најзаступљенији (Petényi 1994, 108). Кликери су, заједно са омега копчама и сребрном дугмади, пронађени и у утврђеном дворцу Сухођ–Чорбако у Мађарској, где су датовани у 15. и прву половину 16. века (Szörényi

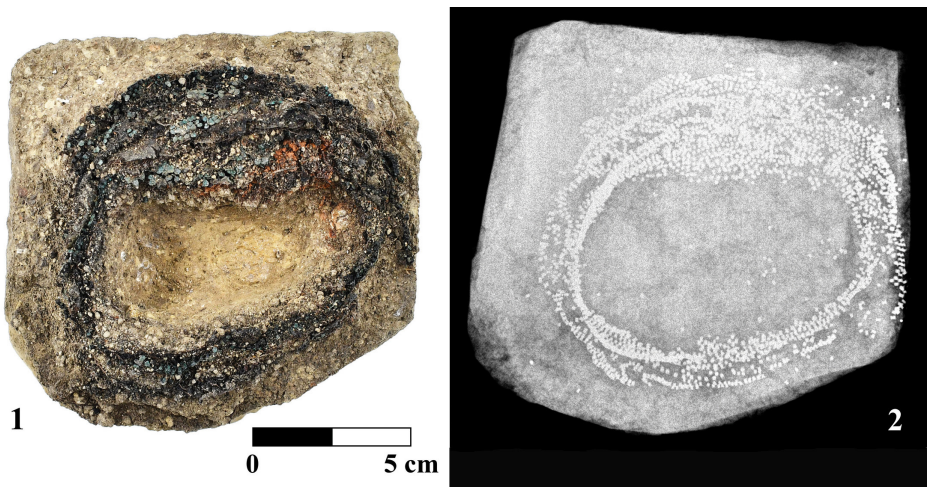

Сл. 13. Торбица пронађена у гробу

Fig. 13. Pouch found in a grave

2004, 278–280, T. 12/1–11). Најближе аналогије налазимо у Бачу, где је у оквиру средњовековног манастира, у слоју датованом у 15. и прву половину 16. века, пронађен сличан камени кликер (Станојев 2019, 79, 94).

Приликом подизања скелета у гробу 13, испод леве подлактице и шаке, пронађене су 52 коштане перле. Перле су кружног облика, са централно изведеном перфорацијом за низање (T. 1/8–9). Јављају се у две димензије: мање, пречника око 0,5 цм, и веће, пречника око 1,1 цм.

У гробу 6 забележен је занимљив налаз, код ногу покојника очувани су остаци који се могу интерпретирати као делови платнене торбице. У основи је уочена приближно кружна мрља, која је препозната као њен остатак, пречника око 13 цм. Торбица је, по свему судећи, била израђена од платна, на чијој су спољашњој страни биле причвршћене мање бронзане нитне кружног облика (сл. 13/1). Током ископавања, торбица је подигнута у блоку земље, након чега је накнадно снимљена рендген апаратом; на снимку су јасно уочене нитне распоређене по ободу, док у централном, доњем делу нису регистровани метални елементи, што упућује на претпоставку да је дно било израђено од тканине (сл. 13/2). У истом контексту пронађена је и гвоздена пређица кружног пресека (T. 1/10). Иако се може претпоставити да је припадала каишу торбице, ова интерпретација остаје условна, с обзиром на недостатак јасних конструктивних елемената који би недвосмислено потврдили њену функцију. За сада нису познате блиске аналогије за овај налаз, што додатно отежава његову прецизнију интерпретацију.

Сл. 14. Јама 3а, након пражњења
Fig. 14. Pit 3a after excavations

Средњовековна јама

Најстарија јама налази се у североисточном делу наоса, у здравицу је укопана кружна јама (јама 3а), пречника на отвору 1,8 м и дубине 1,2 м у односу на ниво здравице (сл. 14). Налазила се испод мањег укопа (јаме 3), чију испуну је чинио шут мешан са светломрком земљом. Такође, јама 3а је негирана и једним гробом, односно скелет из гроба 18 је лежао на њеној испуни, коју је чинила у горњој зони мешана жута и светломрка земља са грумењем малтера, док се у доњој зони налазила тамномрка земља са грумењем малтера и гарежи. У испуни, односно у оба слоја проналажене су људске и животињске кости, као и уломци керамичких посуда. У горњем слоју откривен је и део зидане конструкције од опеке и кречног малтера, димензија 40 × 30 × 25 цм, док су у доњем слоју пронађени угљенисани остаци дрвених дасака. На основу карактера налаза може се претпоставити да је овај укоп имао функцију отпадне јаме, те његов покретни материјал може послужити као основа за датовање. Керамички материјал из испуне представљају делови лонаца и дубљих здела израђених на витлу са лучно разгрнутим ободом који је са спољашње стране профилисан у виду краг-не. Врат и раме ових посуда су украшени низовима хоризонталних линија (Т. 2/1–4, Т. 3/1–3) или хоризонталним низовима изведених радлом (Т. 3/4).

Најближе аналогије за лонце овог типа имамо са материјалом из једне јаме (силоса) са Бачке тврђаве, која је припадала насељу које је формирано на овом простору пре изградње тврђаве. Лонци са профилисаним ободом и хоризонтално урезаним линијама пронађени су у истом контексту са новцем Беле III (1172–1196) (Станојев 1996, 13–14; Станојев 2019, 43–45). Такође, слични лонци заједно са дубљим зделама су пронађени на различитим локалитетима у Мађарској (Holl 1963, 67; Rácz 2019, 80–81). Ове керамичке посуде се на свим локалитетима датују у период 13. века, с тим што би налаз новца из јаме у Бачкој тврђави могао да помери датовање те целине и у 12. век. Пратећи аналогије са другим локалитетима можемо закључити да је јама вероватно настала у 13. веку.

Неолитски ров

Након што је завршено истраживање гробова, у северозападном делу наоса су истражени остаци једног неолитског рова, означен као ров 1 (сл. 10). Очувани део рова је укопан у здравицу и пружа се у правцу северозапад–југоисток. Са југоисточне стране је пресечен укопом 2, док је на другој страни прекинут укопавањем темеља наоса. Ров има неправилан лучни пресек, очуван је у дужини 1,30 м, највеће ширине 0,95 м и дубине 0,80 м. У испуни коју је чинила компактна тамномрка земља са гарежи и грумењем црвено запечене земље пронађено је неколико уломака лепа и неолитске керамике. Материјал из рова, као и неколико уломака керамичких посуда нађених приликом истраживања унутрашњости цркве указују нам и на постојање неолитског локалитета на овом простору. Овде треба додати да су приликом истраживања цркве проналажени и уломци касноантичке керамике. Иако нису констатоване целине из овог периода, налази керамике упућују да на овом простору постоји и касноантички локалитет.

Закључак

Можемо да закључимо да на основу анализе керамичких посуда из јаме 3а можемо поставити хронолошки оквир њеног настанка. Поређењем материјала из ове јаме са сличним материјалом са других локалитета она се може датовати у 13. век. Садржај у испуни јаме 3а нам указује да је јама настала приликом чишћења цркве, када је тај материјал доспео у њу. Уколико је ова претпоставка тачна, чишћење цркве морало је уследити након догађаја који су довели до њеног делимичног или потпуног страдања. У складу са историјским околностима, а узевши у обзир датовање јаме, ово страдање се може довести у везу са татарским пустошењима ових простора средином 13.

века. Јама је вероватно ископана након ових догађаја како би се материјал који се налазио унутар цркве, а који је уништен приликом најезде, похранио у њу. Уколико су ове претпоставке тачне, може се закључити да је и ова црква делила судбину осталих сакралних објеката на простору средњовековне Мађарске државе током Татарске најезде (Laszlovszky et al. 2018).

Осим уломака керамике који датују јаму у 13. век, у испуни се налазило грумење малтера, као и део зидане конструкције који је по свему судећи архитектонски део цркве. Овакве чињенице нам указују да је јама хронолошки млађа од саме цркве, што време њеног подизања смешта у 13. век или у ранији период.

Цркве кружне основе су на простору централне Европе подизане у периоду од 9. до 14. века (Daragó et al. 2020, 131). На простору средње Европе познат је већи број цркава са кружним обликом наоса и полукружном или потковичастом апсидом на источној страни. Највећи број цркава овог типа је подигнут на територији средњовековног Мађарског краљевства у време династије Арпадовића, али је знатан број изграђен и у областима које су се налазиле у оквиру Великоморавске кнежевине и Пољског краљевства (Daragó et al. 2020, 124). Ротонде са полукружном или потковичастом апсидом су на простору средњовековне Мађарске државе подизане у периоду од 11. до средине 13. века (Gervers-Molnár 1972, 86). Овакав временски оквир се поклапа са датовањем наше цркве, чије подизање се најкасније датује у средину 13. века. Према облику основе нашој цркви је најсличнија ротонда у месту Ђеоађу у Трансилванији, (Ignat 2016, 182,187). Такође, сличне су цркве у месту Крижовани на Дудваху у југозападној Словачкој и месту Село у северозападној Словенији (Daragó et al. 2020, 140), као и неколико цркава на територији Мађарске (Gervers-Molnár 1972, 33–34).

Простор цркве је наставио да се користи и након 13. века. Археолошка истраживања показала су да је у унутрашњости објекта формирана некропола, о чему сведоче бројни гробови откривени у наосу цркве. Овој фази може се приписати и ров уочен на геомагнетном снимку, који окружује цркву и представља честу појаву код средњовековних сакралних објеката и њихових гробаља. Чињеница да ниједан од истражених гробова није нарушио зидове грађевине указује да су они у време сахрањивања још увек били видљиви и у довољној мери очувани. Посебно је значајно што се један од гробова налази изнад јаме 3а, што показује да је најмање један део сахрањивања уследио након њеног формирања. Одсуство сахрана у простору апсиде може указивати на посебан однос према овом делу грађевине, иако разлоге за то није могуће поуздано утврдити. Иако је број

налаза из гробова релативно мали, на основу аналогија са другим некрополама може се претпоставити да најстарији хоризонт сахрањивања са очуваним гробним целинама потиче из 15–16. века, док налази из испуне јаме 3а упућују на могућност постојања старијег хоризонта сахрањивања. Горњу границу коришћења некрополе није могуће поуздано одредити, али чињеница да се насеље Фелић у писаним изворима помиње и након 16. века оставља могућност да је сахрањивање на овом простору настављено и током каснијег периода.

Иако су на основу досадашњих археолошких и компаративних анализа дати оквири за хронологију цркве и пратећих налаза, коначно прецизније датовање и потпуније разумевање њеног развоја остају отворени за будућа истраживања. Додатна археолошка ископавања и евентуалне нове анализе материјала могу значајно допринети прецизнијем сагледавању фаза њеног коришћења, као и ширег контекста у коме је ова сакрална грађевина настала и функционисала.

БИБЛИОГРАФИЈА

Gervers-Molnár, V. 1972. *A középkori Magyarország rotundái*, Budapest.

Gregl, Z. i Migotti, B. 1999. Nadgrobna stela iz Siska (CIL III 3985), *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 32–33(1): 119–164.

Györffy, I. 1929. Az Alföld ősi magyar településmódja. In: *Magyar Szemle 2* (szerk. Bethlen I.), Budapest.

Daragó, L., Máté, B., Varga, G. 2020. Analysis of Medieval Rotundas in the Former Kingdom of Hungary Considering Central European Corresponding Monuments, *Periodica Polytechnica Architecture* 51 (2): 121-141.

Dautova-Ruševljan, V. 1983. *Rimska kamena plastika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*, Novi Sad: Vojvođanski muzej.

Ивић, А. 1914. *Исшорија Срба у Уīарској, од йада Смедерева до сеобе йод Чарнојевићем (1459–1690)*, Загреб: Привредникова књижара и штампарија Д. Д,

Ignat, C. I. 2016. Romanesque Ecclesiastical Architecture on the Periphery of the Catholic World. Round Churches and Basilicas in Transylvania, *Studia Universitatis Cibiniensis. Serise Historica* XIII: 169-202..

Laszlovszky, J., Pow, S., Romhányi B. F., Ferenczi, L., Pinke Z. 2018. Contextualizing the Mongol Invasion of Hungary in 1241–42: Short- and Long-Term Perspectives, *Hungarian Historical Review 7, no. 3*: 419–450.

Petényi, S. 1994. *Games and toys. In medieval and early modern Hungary*, Krems.

Rácz, T.A. 2019. *A Pesti-síkság falvai a magyar honfoglalástól a 14. századig: Kerámiaművesség, lakóépítmények, települési formák*, Budapest.

Szörényi, G. A. 2004. A szuhogy-csorbakői vár kutatása, *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLIII: 231–320.
Станојев, Н. 1996. *Средњовековна насеља у Војводини*, Нови Сад: Музеј Војводине.
Станојев, Н. 2019. *Бач: археологија*, Нови Сад: Музеј Војводине.
Toynbee, J. M. C. 1996. *Death and Burial in the Roman World*, Baltimore–London: The John Hopkins University Press.
Foltiny, I. 1946. Korek J. A csecstói középkori templom és temetők (Die mittelalterliche Kirche und die Friedhöfe von Csecstó). *Az Alföldi Tudományos Intézet évkönyve* I (1944–1945): 149–190.
Хегедиш, А. 1978–1979. Средњовековни споменици Бачке и Срема у архивском фонду Cassa Parochorum, *Грађа за проучавање споменика културе Војводине* VIII–IX: 343–348.
Henszlmann, I. 1873. *Die Grabungen des Erzbischofs von Kalocsa Dr Ludwig Haynald*, Leipzig.
Henslman, I. 1978–1979. Iskopavanja u Baču 1872. godine (Izbor teksta i prevod sa mađarskog: Antal Nađ, prevod sa latinskog jezika: Stipan Beretić), *Amaterska muzeološka sekcija jugozapadne Bačke, bilten br. 15/16*, 1–14, Bačka Palanka.
Holl, I. 1963. A magyar középkori kerámia kutatásának problémái, *Műveltség és hagyomány* 5: 65–86.

Гласник Српског археолошког друштва је доступан у отвореном приступу.
Чланци се могу бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Journal of the Serbian Archaeological Society is an Open Access Journal.
All articles can be downloaded free of charge and used in accordance with the licence Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Mladen Vasiljević
Provincial Institute for the Protection of Cultural Heritage Petrovaradin
Milan Zeković
Provincial Institute for the Protection of Cultural Heritage Petrovaradin

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE MEDIEVAL CHURCH – ROTUNDA AT THE SITE OF GUVNIŠTE, NEAR BAČ, IN 2023

Keywords: *church, rotunda, necropolis, Middle Ages, 15th–16th century*

This paper presents the results of archaeological investigations conducted in 2023 at the site of Guvnište, located near Bač, in the south-western part of Bačka. The research focused on the remains of a circular church (*rotunda*) dedicated to St. George, as well as a portion of the necropolis belonging to it. The church, first documented in 1872 by Imre Henszlmann, has a circular nave with a rounded apse on the eastern side and was constructed using stone and brick bonded with lime mortar, likely *spolia* from a nearby Roman site. This is further supported by the discovery of a fragment of a Roman stone with a carved Medusa representation, reused within the structure.

Excavations revealed 22 graves inside the church and one grave outside of it. Based on stratigraphic relationships, five burial horizons were identified. The four earlier horizons most likely date to the period when the church structure was still standing, while the most recent horizon belongs to the period following the partial collapse of the building. Grave goods are scarce; however, pottery finds from graves and Pit 3a suggest a Late Medieval date, particularly the 15th–16th century. Additional finds include fragments of Late Antique, Early Medieval, and even Neolithic pottery.

The analysis of Pit 3a indicates a 13th-century date and suggests it was formed during the clearing of the church after a destructive event, possibly linked to the Mongol invasions in the mid-13th century. A comparative analysis with similar rotundas in central Europe places the construction of the church between the 11th and mid-13th century.

Geophysical surveys indicate the presence of a surrounding settlement, identified as the medieval *Praedium Velity*, later preserved in local toponyms (Felić/Filic/Velic) and mentioned in 16th-century sources as a Serbian-inhabited settlement. The site's location along important medieval communication routes and near the river Mostonga highlights its broader historical significance.

Despite these findings, the disturbed stratigraphy limits precise dating, and further research is necessary to fully understand the development, function, and wider context of this unique monument in Vojvodina.

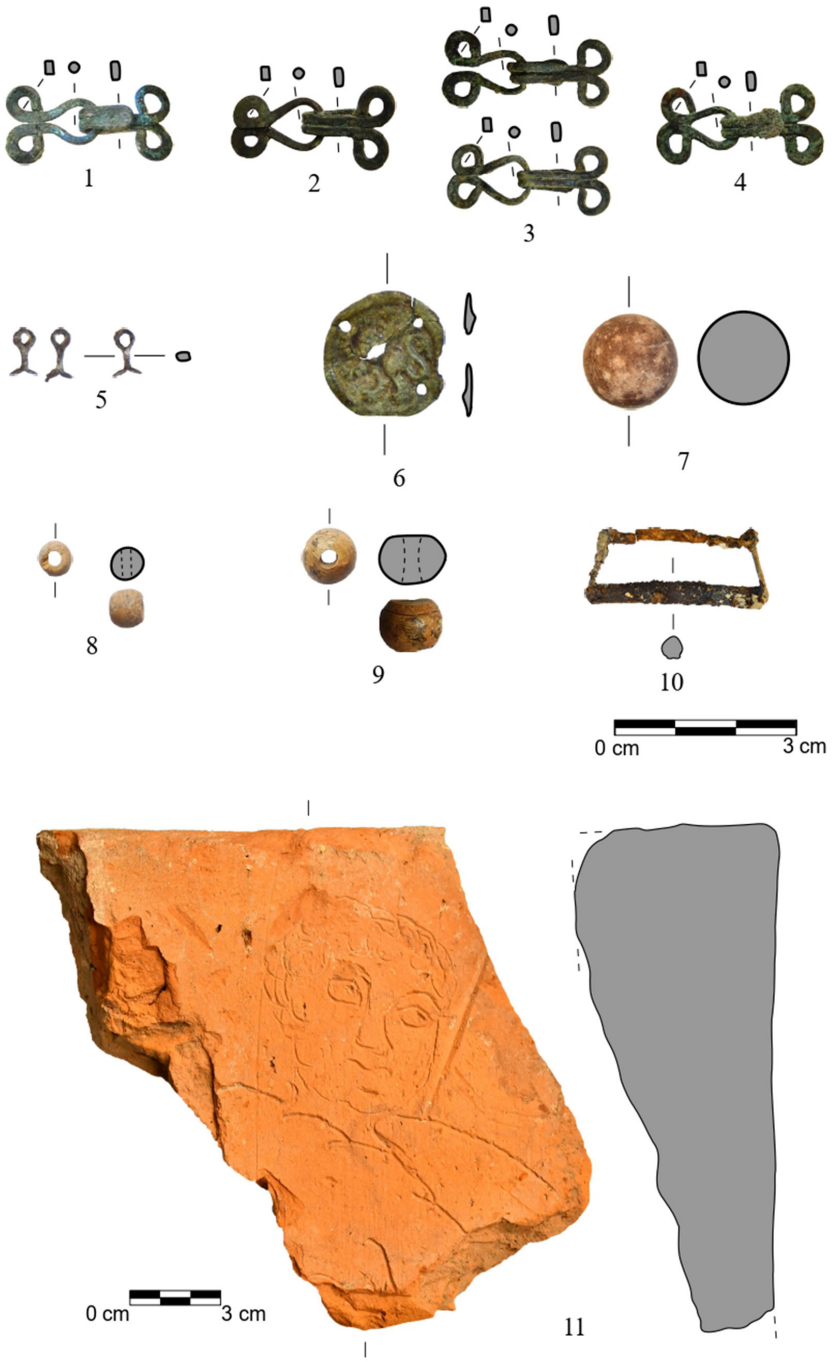

T. I Археолошки налази из гробова и римска сполија
Pl. I Archaeological finds from graves and Roman *spolia*

Т. II Керамика из јаме 3а

Pl. II Pottery from Pit 3a

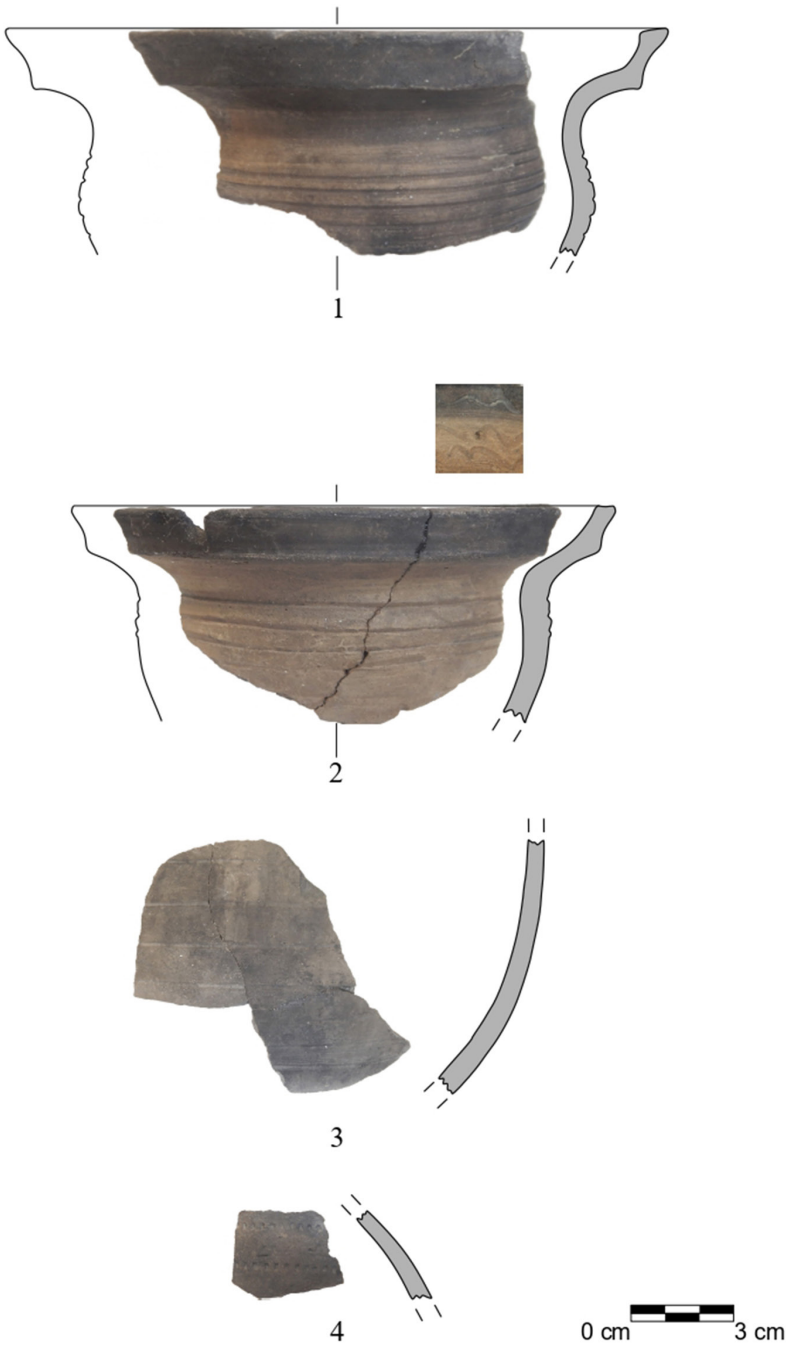

T. III Керамика из јаме 3а
Pl. III Pottery from Pit 3a

УПУТСТВО АУТОРИМА

Рукописи се предају на српском језику у ћириличкој верзији писма (са подршком Serbian Cyrillic) или неком од широко распрострањених европских језика (енглеском, немачком, француском, италијанском, руском). Уколико се рукопис предаје на српском језику, аутор је дужан да приложи и резиме на енглеском језику. Уколико се рад предаје на страном језику, треба да садржи и резиме на српском језику. Потписи испод слика и кључне речи треба да буду на српском и на енглеском језику уколико је основни текст на српском или енглеском, односно на српском и на основном језику текста уколико је основни текст француски, немачки и др. Речи, наводи и наслови писани на неком од страних језика треба да буду написани у свом изворном облику.

Чланци који се предају редакцији ***Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*** треба да се припреме тако да садрже следећим редоследом: наслов, име и презиме аутора са афилијацијом, сажетак (апстракт), кључне речи, основни текст, захвалницу или напомемну (није обавезна), библиографију, резиме (посебан документ), графичке прилоге (посебни документи), наслови и текстуални садржај илустративних прилога (посебан документ) и контакт податке (посебан документ). Сви фајлови који се предају треба да садрже име аутора у називу фајла, на пример: petrovic-tekst.doc, petrovic-slika1.jpg, и слично.

Рукописи ће бити примљени само уколико су писани и опремљени у складу са наведеним правилима. Редакција ће вратити на дораду текстове који нису припремљени у складу са правилима. Сваки од приспелих радова редакција ***Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*** проследиће анонимним рецензентима. Редакција одлучује о категоризацији позитивно оцењених рукописа, у складу са критеријумима наведеним у важећим актима о уређењу научних часописа Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Радови се предају у дигиталној форми, на адресу sad.glasnik@gmail.com.

Цело Упутство се налази на сајту *Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

GUIDELINES FOR THE AUTHORS

The manuscripts are submitted in the Serbian language in the Cyrillic version of the script (with Serbian Cyrillic support) or in some of the widespread European languages: English, German, French, Italian, Russian. If the manuscript is submitted in Serbian, the author is required to enclose a résumé in English. If the author submits the work in a foreign language which is not his or her native language, it is required to state the name of the translator, or the press corrector who prepared the version of the text in a foreign language. Besides, key words, résumé, and captions below the illustrations in Serbian should be added to the works written in a foreign language. Words, quotations and titles written in any of the foreign languages should be written in their original form.

The articles submitted to the editorial board of the *Journal of the Serbian Archaeological Society* should contain, in the following order: title, name of the author with the affiliation, summary (abstract), key words, body text, bibliography, acknowledgements (not required), résumé (separate file), graphical appendices (separate files), list of illustrations and textual content of illustrative annexes (separate file) and contact details (separate file).

The manuscripts will be accepted only if they are written and structured in accordance with these Guidelines. The editorial board of the *Journal of the Serbian Archaeological Society* will forward each of the incoming works to anonymous reviewers for peer review. The editorial board decides on the categorisation of the accepted manuscripts, in accordance with the criteria listed in the valid acts on editing scientific journals of the Ministry of Education, Science and Technological Development of Republic of Serbia.

The papers should be submitted in digital form via e-mail sad.glasnik@gmail.com.

The full text of the Guidelines is available on the website of the *Journal of the Serbian Archaeological Society*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

УРЕЂИВАЧКА ПОЛИТИКА

Часопис *Гласник Српског археолошког друштва* је покренут 1984. као научно-стручно гласило Српског археолошког друштва и посвећен је свим темама из области археологије и сродних дисциплина које су укључене у археолошка истраживања (антропологија, архитектура, етнологија, историја уметности, историја, геологија итд.). У њему се објављују оригинални, претходно необјављени радови (оригинални научни радови, прегледни радови, кратка саопштења, извештаји с ископавања, осврти, критике, прикази, библиографије, биографије значајних археолога, некролози). *Гласник Српског археолошког друштва* излази једном годишње. У *Гласнику Српског археолошког друштва* објављују се радови на српском, енглеском, немачком, француском, италијанском и руском језику.

Часопис *Гласник Српског археолошког друштва* је доступан у режиму отвореног приступа. Чланци објављени у часопису могу се бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Поступак предавања рукописа, рецензија и објављивање радова су бесплатни.

Сви достављени радови пролазе процедуру анонимног рецензирања од стране два компетентна рецензента, које одређује редакција. Рецензирање је потпуно анонимно (*double-blind*): идентитет аутора је непознат рецензентима и обрнуто. Идентитет рецензената остаје непознат ауторима пре, током и након поступка рецензије.

Аутори задржавају ауторска права на објављене радове и дају издавачу неискључиво право да чланак објави, да се у случају поновне употребе наведе као изворни издавач и да га дистрибуира у свим облицима и медијима. Чланци ће се дистрибуирати под Creative Commons-Attribution Nekomercijalno-NoDerivatives (CC BI-NC-ND).

Објављени материјал може да се користи у некомерцијалне сврхе под условом да се наведе одговарајућа заслуга и да се наведе линк ка лиценци.

Цео текст Уређивачке политике се налази на сајту *Гласника Српског археолошког друштва*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

EDITORIAL POLICY

The *Journal of the Serbian Archaeological Society* was established in 1984 as a scientific professional journal of the Serbian Archaeological Society and it is dedicated to topics from all areas of archaeology and related disciplines that are included in archaeological research activities (anthropology, architecture, ethnology, history of arts, history, geology, etc.). It publishes original, previously unpublished papers (original scientific papers, scientific reviews, short and preliminary reports, excavation reports, book reviews, critical reviews, bibliographies, biographies of significant archaeologists, necrologies). The *Journal of the Serbian Archaeological Society* publishes papers written in Serbian, English, German, French, Italian, and Russian.

The *Journal of the Serbian Archaeological Society* is an Open Access Journal. All articles published in the *Journal* can be downloaded free of charge from the website of the *Journal* and used in accordance with the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

The process of submitting papers, peer reviews and publishing is free of charge.

All submitted papers go through the peer review process performed by two competent Reviewers, chosen by the Editorial Board. All reviews are completely anonymous, based on the double-blind peer review system: the identity of the Authors is not known to the Reviewers and vice versa. The identity of the Reviewers will remain unknown to the Authors before, during, and after the reviewing process.

Authors retain the copyright of the published papers and grant to the publisher the non-exclusive right to publish the article, to be cited as its original publisher in case of reuse, and to distribute it in all forms and media. Articles will be distributed under the Creative Commons-Attribution NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND).

The published material may be used for non-commercial purposes provided that the appropriate credit is given and a link to the license is provided. If the published material is remixed, transformed, or built upon, the modified material cannot be distributed.

The full text of the Editorial Policy is available on the website of the Journal of the Serbian Archaeological Society: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904

ГЛАСНИК / Српско археолошко друштво ; уредник Драгана Антоновић. - 1984, бр. 1- . - Београд : Српско археолошко друштво, 1984- (Београд : BiroGraf). - 24 cm

Годишње. - Наслов од бр. 10 (1995) на срп. и енгл. језику: Гласник Српског археолошког друштва = Journal of the Serbian Archaeological Society. - Друго издање на другом медијуму: Гласник Српског археолошког друштва (Online) = ISSN 3009-3503
ISSN 0352-5678 = Гласник - Српско археолошко друштво
COBISS.SR-ID 6519298